

Čatayová, Silvia

Historická urbanonymia mesta Zvolen a jej premeny

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 123-131

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140705>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Historická urbanonymia mesta Zvolen a jej premeny

SILVIA ČATAYOVÁ

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá vznikom a premenami historickej urbanonymie stredoslovenského mesta Zvolen, ktorá vznikla z potreby identifikácie dobových mestských realít. Všíma si predovšetkým názvy námestia, mestských brán a najstarších ulíc situovaných v blízkosti historického centra. Historická urbanonymia Zvolena je výsledkom historického vývoja tohto urbanistického celku a jej výskum pomáha spresniť informácie o najstarších dejinách mesta.

Kľúčové slová: Zvolen – historická urbanonymia – námestie – ulice – brány.

Historical Urban Planning of the Town of Zvolen and Changes within it

Abstract: This contribution focuses on the origins of historical urban planning of the town of Zvolen, central Slovakia, and on changes to it. The research was necessitated by a need to identify historical "life and institutions". Much of it is devoted to analysis of the place-names of the main town square, gates and the oldest streets located close to the historical centre. The town planning of Zvolen is a result of the historical development of this urban unit and research into it helps develop specific information on the most distant history of the town.

Key words: Zvolen – historical urban planning – square – streets – gates.

Údaje o vzniku a vývine miest, ich hospodárskych, sociálnych a kultúrnych dejinách pomáha dokresliť a spresniť aj výskum historickej urbanonymie.¹

Historická urbanonymia mesta Zvolen je odrazom historického vývoja tohto urbanistického celku, a podobne ako mnohé iné historické pamiatky dotvára jeho kolorit. Jej vznik bol podmienený spoločenskou potrebou odlišiť a identifikovať niektoré dobové mestské realie s hospodárskymi, kultúrnymi, administratívnymi, obrannými a inými spoločenskými funkciami.

Pre staršie obdobie vývoja mesta je typický spontánny, úradne neregulovaný vznik urbanoným. Keďže názvy mali identifikačno-orientačnú úlohu a ich cieľom bolo doslova prehľadne charakterizovať pomenovaný objekt, pomenovania vznikali podľa priezračných znakov a vlastností a podľa lokálnych špecifik. Motivačným zdrojom pomenovaní sa obvykle stávali tvar, veľkosť a poloha terénu. Časté boli pomenovania podľa toku riek a potokov, podľa svetových strán a smeru miesta. Pri pomenovaní bola dôležitá aj prítomnosť cirkevných alebo svetských stavieb v ulici – kostola, fary, radnice, meštianskych domov, remeselníckych domov a dielní.

Význam Zvolena, ležiaceho na dôležitej obchodnej ceste spájajúcej oblasti Podunajska s Poľskom, bol potvrdený privilégiami už pred tatárskym vpádom (Klein 1985, 91–109; Zrebený 1986, 78; Marsina 1996, 798–799; Hanuliak 1996, 443). Pôdorys historického jadra mesta sa sformoval v nadväznosti na prírodné podmienky i pôvodné osídlenie. Z trhového priestoru vzniklo námestie obdĺžnikového tvaru so severojužnou orientáciou, na ktorom boli rozmiestňované účelové stavby – sakrálné, obytné aj obchodné (Dúbravec 1993, 203).

Podľa daňových súpisov bolo v 15. a 16. storočí námestie jedinou ulicou mesta (Balaša 1956, 34; Zrebený 1986, 72; Marsina 1993, 51).² V daňových súpisoch toho obdobia sa vyskytuje aj zápis „Hottergasse“ (ŠA MV SR BB Zv2). Na základe jazykového rozboru by uvedený názov mohol označovať objekt na predmestí Zvolena. Prvá časť názvu „hotter“ je

¹ Urbanonymiou rozumieme súbor názvov vnútromestských topografických objektov (Majtán 1988, 8–9; Bayerová-Šrámek 1988, 12–17; Krajčovič 1988, 6–9; Majtán 1996, 56).

² Podľa starších dokladov sa námestie až do roku 1918 nazývalo len „Námestie“ alebo „Hlavné námestie“ (ŠA MV SR BB Zv1).

totiž nemeckou adaptáciou slova *chotár* (porovnaj Schwanzer 1976, 475), ktorým sa označovalo územie mimo vnútornej obce (Ripka et al. 1994, 676). Druhá časť pomenovania „*gasse*“ predstavuje lexikálne prevzatie z nemeckého jazyka. Týmto výrazom sa označovali komunikácie nielen v zastavanej časti mesta, ale aj predmestia (Horvát 1990, 70). V prospech názoru, že objekt sa nachádzal na predmestí, svedčia neskoršie zápisy v mestských knihách: 1619 – *agrum Za hotrgasuw pod welikym jarkem*, 1621 – *platea Hotrgas*, 1686 – *hortum in platea exteriori civitatis vulgo (H)otrgas* (OK JÚ LŠ SAV). Podľa vtedajších vyobrazení by mohlo ísť najskôr o severné predmestie, ktoré bolo v tom čase najviac zastavaným predmestím Zvolena.

Kamenné hradby so sústavou mestských brán, ktoré obklopovali mesto až do 19. storočia, boli vybudované v 16. a 17. storočí (Zrebený 1977, 11). Dôležitým prameňom na poznanie ich názvoslovnia sú dva listy z tzv. Willenbergovho strahovského skicára z roku 1599 (obr. 1). Podľa pripojenej českej legendy sa vtedy v meste nachádzali brány s názvami – „*Dolni Brana*“ a „*Brana Horny*“. Pomenovanie Dolná brána zrejme patrilo bráne situovanej v južnej polovici mesta. Horná brána sa nachádzala na severnej strane mesta.³

Ďalším prameňom na poznanie názvoslovnia mestských brán je popis na vedute Zvolena z roku 1676, ktorú vytvoril medirytca Gerard Bouttats krátko po ukončení výstavby kamenných mestských hradieb (obr. 2). Legenda je písaná po taliansky, čo možno vysvetliť prítomnosťou talianskych fortifikačných majstrov pri výstavbe opevnenia. Na vedute sú vyznačené mestské brány a Zámocká brána „*Porta del Castello*“. Názvy mestských brán sú nasledovné: Krupinská brána „*Porta di Karpfen*“, Bystrická brána „*Porta di Neusol*“, Nová brána „*Porta Nuoua*“, Malá brána „*Porta picciola*“, Stará brána „*Porta uechia*“ (podľa prekladu L. Ertlovej). V tomto prípade sa stretávame s pomenovaním hlavných brán podľa smerovania ciest, ktoré z nich vychádzali. Pomenovanie Bystrická brána súvisí s názvom komunikácie vedúcej od nej smerom na sever „*Stradda di Neusol*“ (Cesta do Bystrice; porovnaj Klein 1985, 109). Z Krupinskej brány zas viedla cesta smerom do Krupiny „*Stradda di Karpfen*“ (Cesta do Krupiny). Podľa neskorších zmienok sa však naďalej používali aj pomenovania brán podľa polohy, teda Dolná a Horná brána: 1682 – *domum vulgo na Protý dolneg Brani* (OK JÚ LŠ SAV); 1753 – *prope Portam inferiorem...* (ŠA MV SR Zv3).

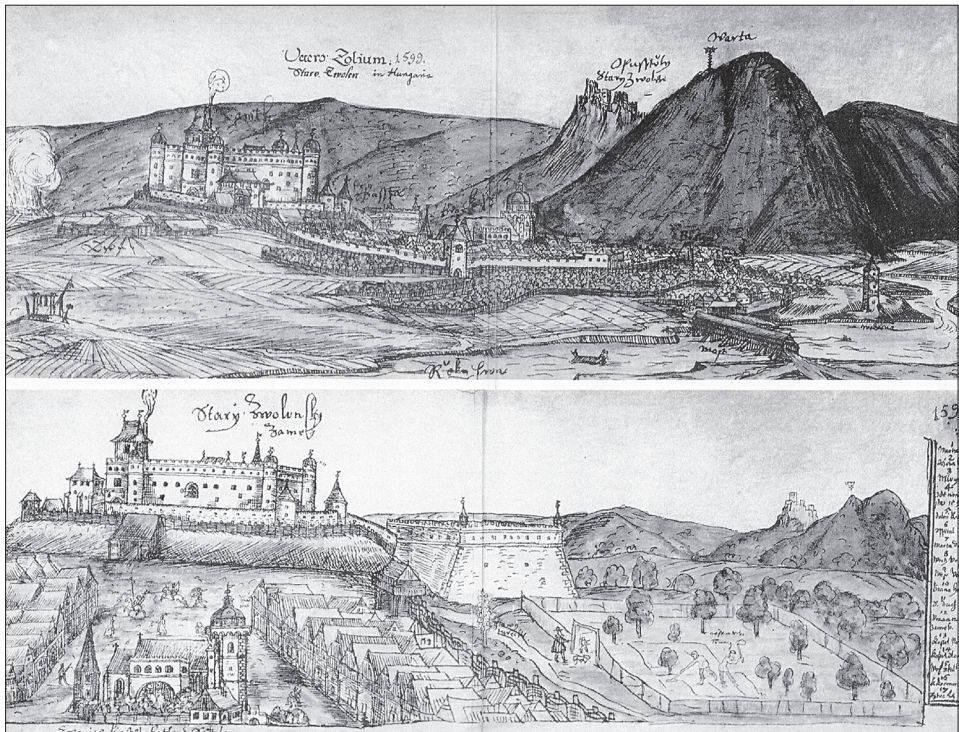
Z druhej polovice 19. storočia máme zmienky aj o Hronskej bráne, ktorú zrúcali v roku 1854, čím sa Hronská ulica za ňou spojila s vnútorným mestom do rovnej čiary (Bánik, 1891, s. 38). Podľa opisu by Hronská brána mala pomenúvať objekt totožný s Bystrickou bránou.⁴ Ostatné zvolenské brány Nová, Stará a Malá, situované na východnej strane opevnenia, boli pomenované podľa veku a veľkosti.

Zmienky o bránach uvádza aj monografia Zvolena z roku 1891 (Bánik, 38), ktorej autorom bol vtedajší zvolenský notár Juraj Bánik. Tu sa uvádza, že štyri mestské brány, ktoré zbúrali v druhej polovici 19. storočia sa nazývali: „*hronská, k mädokýši, pod zámkom a horná pri zámku*“ Takto ich zrejme volali vtedajší obyvatelia mesta. Bránou „*k mädokýši*“ sa pravdepodobne myslí Krupinská brána, ktorou sa vychádzalo z mesta cez pozemok zvaný „*K medokiši*“ alebo „*Medokiš*“ (SK Zv; obr. 3). Ako jedinú zachovanú bránu spomína tzv. Novú bránu, ktorá vtedy slúžila ako bydlisko rímsko-katolíckeho kantora.

I keď o názvoch najstarších zvolenských ulíc situovaných v blízkosti historického centra máme podrobnejšie správy až z druhej polovice 19. storočia, podľa starších vyobrazení mesta i archívnych dokumentov (OK JÚ LŠ SAV) môžeme vznik väčšiny z nich predpokladať oveľa skôr, v súvislosti s postupným rozrastaním sa mesta na sever a východ od mestských hradieb. Informácie o uličnom názvosloví Zvolena, ktoré môžeme považovať za výsledok dlhodobšieho vývoja tohto urbanistického celku, sú zaznamenané na katastrálnej mape z roku 1860 (obr. 3). Názvy sú nasledovné: *Fortňa, Smrtná ulica, Hronská ulica, Farská ulica, Prostredná ulica, Hrnčiariska ulica, Tehelná ulica, Mottyovská ulica, Za ulicou, Na jame*.

³ Pomenovania brán podľa polohy sú známe aj v urbanonymii stredoslovenských miest Krupiny a Banskej Bystrice (Majtán 1979, 77–78; Rohárik 1996, 115–117).

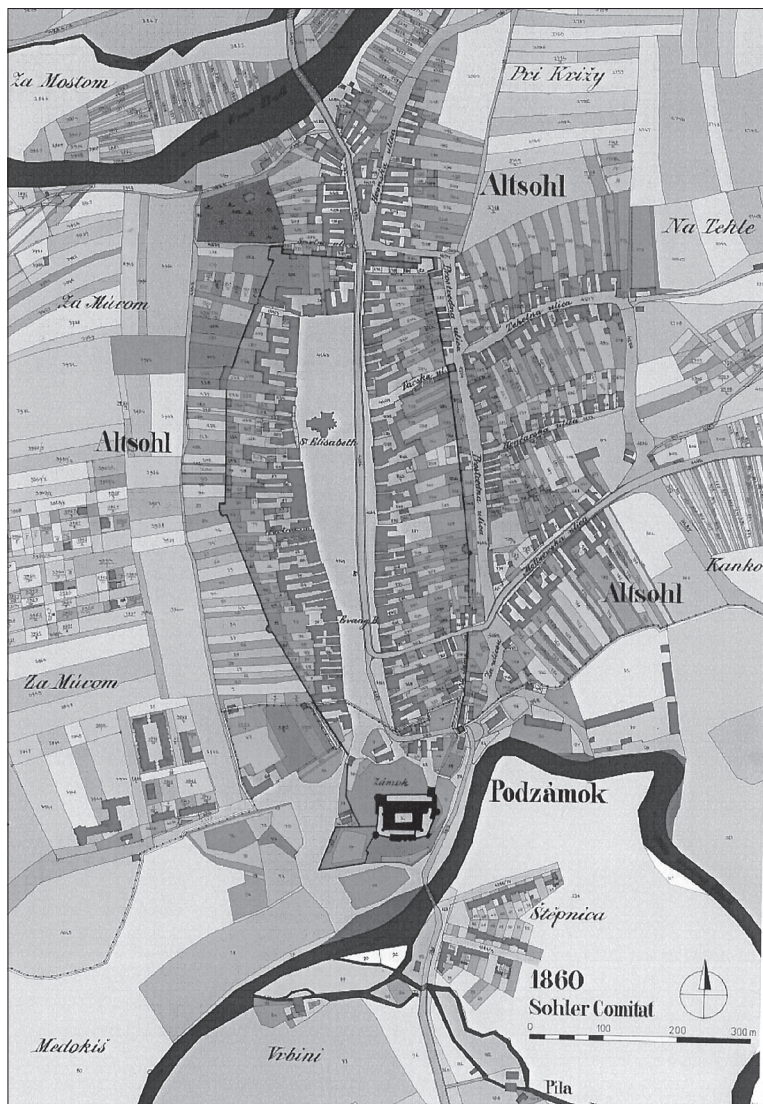
⁴ Prípad, keď sa jeden objekt označoval viacerými názvami je známy aj z Krupiny, kde *Hornú bránu* nazývali tiež *Zvolenskou bránou* (Majtán 1979, 77).

Obr. 1. Ján Willenberg: Veduta Zvolena, 1599 (podľa reprodukcie v publikácii Zvolen. História a súčasnosť. Martin 1988).
 Abb. 1. Jan Willenberg: Stadtansicht von Zvolen, 1599 (nach einer Abbildung in der Publikation Zvolen. História a súčasnosť. Martin 1988).

Obr. 2. Gerard Bouttats: Veduta Zvolena, 1676 (podľa reprodukcie vydanjej Lesníckym a drevárskym múzeom vo Zvolene).
 Abb. 2. Gerard Bouttats: Stadtansicht von Zvolen, 1676 (nach einer vom Museum für Forst- und Holzwirtschaft in Zvolen herausgegebenen Reproduktion).

Obr. 3. Stadt Altsohl slavisch Zvolen sammt Enclave Podzamok in Ungarn Prefsburger Distrikt Sohler Comitat (podľa fotokópie uloženej v archíve Správy katastra Zvolen; graficky upravil Hubert Michelčík).

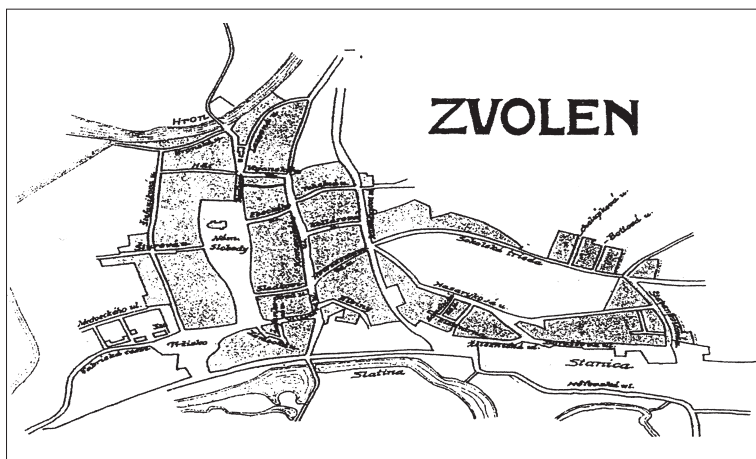
Abb. 3. Stadt Altsohl slavisch Zvolen sammt Enclave Podzamok in Ungarn Prefsburger Distrikt Sohler Comitat (nach einer im Archiv der Katasterverwaltung Zvolen aufbewahrten Fotokopie; grafische Bearbeitung von Hubert Michelčík).

K doplneniu poznatkov o zvolenských uliciach a ich názvoch nemálo prispieva historicko-topografický opis mesta z roku 1891 (Bánik 1891, 38–39), v ktorom sa uvádza: „*Hned' za ohradnými múrmi vnútorného mesta od východnej strany nachádza sa ulica Prostrednou menovaná, ležiaca od severu na juhovýchodnú stranu – od Hronskej po takrečenú Môtovskú ulicu; do tejto Prostrednej ulice ústia od východu na západ ulice: Tehelná, Hrnčiarska, Môtovská a od severu Hronská, do Hronskej ústi i Kúpeľná ulica. Do Prostrednej ulice zo samého mesta vedú dve maličké uličky – Ružová a Fortňa.*“

Ako možno sledovať z typológie názvov, ich vznik bol motivovaný smerovaním, polohou v blízkosti významných objektov, či inými lokálnymi špecifikami. Existenciou dôležitých objektov boli motivované pomenovania – *Farská ulica* v blízkosti zvolenskej fary, *Tehelná*

ulica v blízkosti tehelne na pozemku zvanom *Na tehle* (SK Zv; obr. 3) alebo *Na Starej tehle* (Bánik 1891, 49). Podľa umiestnenia obydli a dielni hrnčiarov bola pomenovaná *Hrnčiar-ska ulica*. Ulica *Fortňa* vznikla v blízkosti prejazdu mestským opevnením.⁵ Názov *Na jame* pomenoval objekt, ktorý bol pozostatkom obrannej priekopy v blízkosti východnej časti mestského opevnenia. Pomenovanie *Smrtná ulica*⁶ patrilo komunikácii smerujúcej k starému mestskému cintorínu a Kaplnke sv. Kríža, ležiacim severne od mesta na pozemku zvanom *Harajch* (SK Zv). Pomenovanie *Hronská ulica* bolo motivované situovanosťou ulice v blízkosti rieky Hron. Smerom na východ od mesta vznikla *Môťovská ulica*, ktorá dostala názov podľa smerovania. Názov *Za ulicou*, označujúci priestor východne od hradieb, poukazuje na situovanosť objektu za Prostrednou ulicou. Názov *Prostrednej ulice* vyplynul z jej polohy, zbiehali sa do nej totiž ostatné ulice.⁷

Historická urbanonymia sa z centra mesta začala postupne vytrácať na konci 19. storočia s nástupom módy pomenúvať ulice a verejné priestranstvá po osobnostiach. Mená podľa osobností totiž nebývali vyhradené pre ulice vznikajúce na periférii, ale boli naopak vyhradené pre dôležité ulice a námestia. K rozsiahlejším zmenám názvov došlo v rámci spoločensko-politického vývinu okolo rokov 1867, 1918 (obr. 4), 1938, 1945, 1989. Tieto zmeny spôsobili, že z historického jadra mesta vymizli staré orientačno-identifikačné názvy a postupne boli nahrádzané názvami honorifikujúcimi osobnosti, ktoré síce zodpovedali politickému duchu jednotlivých období, ale mnohokrát nemali s mestom a jeho minulosťou žiadnu súvislosť.

Obr. 4. Úradná mapa župy XVIII. Pohronskej 1923–1928 (ŠA MV SR Banská Bystrica, pobočka Zvolen).

Abb. 4. Amtliche Karte der XVIII. Graner Gespanschaft 1923–1928 (Staatl. Archiv des Innenministeriums der SR Banská Bystrica, Außenstelle Zvolen).

Prvé väčšie zmeny názvov ulíc a verejných priestranstiev vo Zvolene sa uskutočnili koncom 19. storočia. Spojené boli najprv len s hungarizáciou názvov – *Közép utca*, *Tégla utca*, *Fazekas utca*, *Matyasfalvi út* (ŠA MV SR BB Zv4); neskôr aj s nahradením pôvodných názvov názvami honorifikujúcimi osobnosti uhorskej politiky (ŠA MV SR BB ZV1): *Tehelná ulica*

⁵ Podľa katastrálnej mapy z roku 1860 patrí názov *Fortňa* ulici ústiacej do námestia zo západnej strany. Bánik však *Fortňou* nazýva ulicu, ktorá ústila z mesta do Prostrednej ulice, teda smerom na východ. Nie je vylúčené, že pomenovanie *Fortňa* s významom „hradbová brána“ alebo „prejazd hradbovým opevnením“ (Ripka et. al. 1994, 457) sa používalo pre všetky vnútromestské ulice, v priestore ktorých sa vyskytovala hradbová bránka. Ulica, ktorú Bánik nazýva *Fortňa* by mohla byť totožná s *Farskou ulicou*, na konci ktorej sa nachádzala mestská brána. Doklad na pomenovanie inšpirované úsekom hradieb „Fortnička“ je známe aj v urbanonymii Banskej Bystrice (Rohárik 1996, 115).

⁶ V Mestských knihách sa z roku 1706 zachoval záznam o *Čiernej ulici* (OK JÚ LŠ SAV), ktorá by mohla byť totožná so *Smrtnou ulicou*.

⁷ Urbanonymum Prostredna ulička je doložené v roku 1691 aj v Krupine (Majtán 1979, 79).

Obr. 5. Zaniknutá *Fortňa* na západnej strane mestského opevnenia. (Archív Krajského pamiatkového úradu v Banskej Bystrici; za poskytnutie ďakujem Mgr. Martinovi Miňovi.)

Abb. 5. Verschwundene Pfortengasse an der Südseite der Stadtbefestigung. (Archiv des Bezirksdenkmalamtes in Banská Bystrica, für die Überlassung danke ich Herrn Mag. Martin Miňov.)

– *Árpád utca*, Hrnčiarska ulica – *Bethlen utca*, Môtovská ulica – *Kossuth utca*, Farská ulica – *Ebeczky utca*, Prostredná – *Petőfi utca*. Smrtná ulica získala nové pomenovanie – *Gát* (Hät), podľa objektu hate v blízkosti niekdajšieho cintorína. S urbanonymami *Fortňa* (obr. 5), Na jame a Za ulicou sa už v dokumentoch nestretávame. Hronskú ulicu premenovali na *Fürdő utca* (Kúpeľná ulica).⁸ I napriek premenovaniu hlavných ulíc, v jazykovej stavbe niektorých ulíc nachádzajúcich sa južne a západne od centrálnej mestskej zóny sa ďalej zachovávali informácie o historických objektoch: *Bástya utca* – Baštová ulica, *Sánc utca* – Hradbová ulica (ulica nachádzajúca sa v západnej mestskej časti v blízkosti fragmentov mestského opevnenia), *Vár utca* – Zámocká ulica, *Várkapu* – Ulica k zámockej bráne. Aj tieto sa však postupne vytratil pri neskoršom premenúvaní.

V 60. rokoch 20. storočia sa začala presadzovať zásada, že názvy stredovekého areálu mesta, podobne ako hradby, budovy, písomné dokumenty, pamätné tabule, pomníky, tiež patria pod ochranu pamiatkovej starostlivosti, a že ich premenúvanie zastiera súvis s počiatkami mesta, s etapami jeho rozvoja, s rastom výrobných špecializácií, s vývojom obrany, kultúry a spoločenského života (Halaga 1988, 30). Pod vplyvom tejto zásady sa v historických centrách niektorých miest pristúpilo k obnove pôvodných názvov. Názvy ulíc patria do evidencie pamätihodností obcí aj podľa aktuálneho zákona o ochrane pamiatkového fondu (ZZ 2001).

V súčasnej urbanonymii Zvolena sa žiaľ zachovalo len veľmi málo pôvodných názvov a v historickom centre, aj vzhľadom na jeho premenu, prevládajú novšie pomenovania (tabuľka).

⁸ Po premenovaní pôvodnej *Hronskej ulice* na *Kúpeľnú ulicu* bol názov Hronská ulica (*Garam utca*) pridelený ulici smerujúcej od mesta k Hronskému mostu. Tú v roku 1919 premenovali na Šnejdárkovu a názov Hronská ulica preniesli na objekt v priestore bývalého mestského bitúnku pri Hrone. Od roku 1987 nesie názov Hronská ulica objekt pri zvolenskom gymnáziu.

Tabuľka. Premeny názvov najstarších zvolenských ulíc a námestia⁹

1860	1906–1918	1918–1938	1938–1945	1945–1989	1989–2005
–	Fő-tér; piacz	Námestie slobody	Námestie A. Hlinku	Námestie Červenej armády; Námestie národného povstania; Námestie SNP	Námestie SNP
Prostredná ulica	Petőfi utca	Komenského ulica	Ulica Jozefa Kozáčka	Kozáčekova ulica Kpt. Nálepku	Kozáčekova ulica
Môťovská ulica	Kossuth Lajos utca	Hviezdo- slavova ulica	Hviezdo- slavova ulica; Hitlerova ulica	Hviezdo- slavova ulica	Hviezdo- slavova ulica
Tehelná ulica	Arpád utca	Tehelná ulica	Tehelná ulica	Tehelná ulica	Tehelná ulica
Hrnčiarska ulica	Bethlen utca	Kollárova ulica	Hrnčiarska ulica	Hrnčiarska ulica	Hrnčiarska ulica
Farská ulica	Ebecky utca	Ebeckého ulica	Ebeckého ulica	Ebeckého ulica; Blažovského ulica	Divadelná ulica
Hronská ulica	Fürdő utca	Lazovná ulica	Kúpeľná ulica	Kúpeľná ulica; Duklianských hrdinov	Duklianských hrdinov
Smrtná ulica	Gát	Hät; Paláriko- va ulica	Kubányho ulica	Kubányho ulica	Kubányho ulica

⁹ Premeny názvov sú uvedené podľa archívnych dokumentov (ŠA MV SR BB Zv5; OVVS Zv) a podľa Utcáink új nevei. 1906. In: zólyomvármegyei hírlap 20, č. 25, s. 1.

K tisku doporučil prof. PhDr. Alexander Ruttkay, DrSc.

Pramene a literatúra

- BALAŠA, G., 1956: Príspevok k dejinám Zvolena. Bratislava.
- BÁNIK, J., 1891: Slobodné a kráľovské mesto Zvolen. Opis historicko-topografický. Turčiansky Svätý Martin.
- BAYEROVÁ, N.–ŠRÁMEK, R., 1988: Podíl onomastiky při standardizování urbanonymie. In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho seminára Modra–Piesky 8.–10. októbra 1986, 10–20. Bratislava.
- DÚBRAVEC, S., 1993: Stavebný a umelecký vývoj. In: Vaníková, V.: Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv, 202–213. Martin.
- HALAGA, O. R., 1988: Urbanonymy a hľadiska orientácie a dejín mesta. Urbanonymia a dejiny. In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho seminára Modra–Piesky 8.–10. októbra 1986, 28–32. Bratislava.
- HANULIAK, V., 1996: Via magna na strednom Slovensku v období včasného a vrcholného stredoveku, AH 21, 443–452.
- HORVÁTH, V., 1990: Bratislavský topografický lexikón. Bratislava.
- KLEIN, B. 1985. Príspevok k historicko-geografickej lokalizácii cestnej siete Zvolenského komitátu, Vlastivedný zborník Považia XV, 87–132.
- KRAJČOVIČ, R., 1988: Urbanonymia a dejiny. In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho seminára Modra–Piesky 8.–10. októbra 1986, 6–9. Bratislava.
- MAJTÁN, M., 1979: Z urbanonymie mesta Krupiny, Slovenská reč 44, č. 2, 71–82.
- 1988: Onymia a urbanonymia. In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho seminára Modra–Piesky 8.–10. októbra 1986, 4–8. Bratislava.
- 1996: Vývin urbanonymie pred obdobím národného obrodzenia. In: Urbanonymy v kontexte histórie a súčasnosti. Materiály z onomastického kolokvia (Banská Bystrica 3.–5. septembra 1996), 56–61. Banská Bystrica–Bratislava.
- MARSINA, R., 1989: K najstarším dejinám Zvolena, HČ 37, 793–804.
- OK JÚ LŠ SAV: Onomastická kartotéka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Za sprístupnenie ďakujem PhDr. Milanovi Majtánovi, CSC.

- RIPKA, I. et al., 1994: Slovník slovenských nářečí I. (A–K). Bratislava.
- ROHÁRIK, J., 1996: Banskobystrické urbanonymá. In: Banská Bystrica. Sociokultúrne obrazy a portréty. Zborník príspevkov z odbornej konferencie Taká bola Banská Bystrica. Acta Universitatis Mathiae Belii, 115–124. Banská Bystrica.
- SK Zv: Správa katastra Zvolen. Pozemkovo-knižná mapa Zvolena z roku 1848; Stadt Altsohl slavisch Zvolen sammt Enclave Podzamok in Ungarn Prefsburger Distrikt Sohler Comitat 1860 (fotokópia originálu).
- ŠA MV SR BB Zv1: Štátny archív MV SR v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen. Fond Mesto Zvolen, č. 2093/1920. Poslovenčenie názvov námestí, ulíc a parkov. Výťah zo zápisnice mimoriadneho výborového zasadnutia slobodného mesta Zvolena. č. 1113/1919. 28. augusta 1919. Strojopis 1 s.
- ŠA MV SR BB Zv2: Štátny archív MV SR v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen. Fond Magistrát mesta Zvolen. Najstaršie účtovné knihy 1509–1565/priložený nedatovaný fragment daňového registra (pravdepodobne z obdobia pred rokom 1465 – datované podľa diplomovej práce Ragač, R., 1998: Zvolen – obraz stredovekého mesta a jeho mestskej kancelárie, Filozofická fakulta UK v Bratislave.), f. 73, krabica č. 11.
- ŠA MV SR BB Zv3: Štátny archív MV SR v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen. Listina Š. Esterházyho, datovaná 8. júla 1753.
- ŠA MV SR BB Zv4: Štátny archív MV SR v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen. Fond Mesto Zvolen. Plán výstavby Tehelnej ulice z 26. júna 1897 – č. 2018/1898; Plán výstavby južného konca Prostednej ulice z 10. júla 1897 – č. 2018/1898; Plán juhovýchodnej časti mesta – č. 3863/1898; č. 3601/1898.
- ŠA MV SR BB Zv5: Štátny archív MV SR v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen. Fond Mesto Zvolen, č. 2093/1920. Poslovenčenie názvov námestí, ulíc a parkov. Výťah zo zápisnice mimoriadneho výborového zasadnutia slobodného mesta Zvolena. č. 1113/1919. 28. augusta 1919. Strojopis 1 s.; Fond Okresný úrad Zvolen, krabica č. 154, 19 740/38. Premenovanie niektorých ulíc a pomenovanie nepomenovaných ulíc a sadov. Výťah zo zápisnice vládneho komisára mesta Zvolena, č. 14.404/1938, 3. decembra 1938. Strojopis 2 s.; Fond Okresný úrad Zvolen, krabica č. 187, 4132/1941 adm. Ulica Adolfa Hitlera vo Zvolene/Rozhodnutie. Výťah zo zápisnice vládneho komisára mesta Zvolena, č. 2822/1941, 25. februára 1941. Strojopis 1 s.; Fond Miestny národný výbor Zvolen. Zmena názvov ulíc, č. 1630/1946, Zvolen dňa 9. mája 1946. Strojopis 1 s.; Fond Miestny národný výbor. Premenovanie niektorých ulíc. Výťah zo zápisnice zasadnutia pléna MNV vo Zvolene konaného dňa 18. októbra 1946, č. 1630/1946. Strojopis 1 s.
- OVVS Zv: Odbor VVS OU Zvolen. Žiadosť o premenovanie ulíc z 21. októbra 1986. Strojopis 1 s.; Oznámenie o premenovaní ulíc z 18. augusta 1992. MÚ Zvolen. Strojopis 2 s.
- SCHWANZER, V., 1976: Nemecké slová v spisovnej a ľudovej slovenčine, Studia Academica Slovaca 5, 463–477.
- Utcáink uj nevei, 1906: In: zólyomvármegyei hirlap 20, č. 25, 1.
- ZZ 2001: Zbierka zákonov 2001. Zákon č. 49 z 19. decembra 2001 o ochrane pamiatkového fondu.
- ZREBENÝ, A., 1974: Z dejín zvolenských hradieb. In: Vpred XV, č. 51–52, 11.
- 1986: Zvolen do roku 1526, Stredné Slovensko 5, 59–80.

Zusammenfassung

Historische Urbanonyme der Stadt Zvolen (Altsohl) und ihre Veränderungen

Daten über die älteste Wirtschafts-, Sozial- und Kulturgeschichte von Städten verhelfen auch dazu, die Erforschung historischer Urbanonyme zu präzisieren.

Die historischen Urbanonyme der mittelslowakischen Stadt Zvolen (Altsohl) spiegeln die historische Entwicklung dieses urbanistischen Komplexes wider. Ihre Entstehung war durch das gesellschaftliche Bedürfnis bedingt, verschiedene zeitgenössische städtische Realien mit wirtschaftlichen, kulturellen, administrativen, zur Verteidigung dienenden und anderen gesellschaftlichen Funktionen zu unterscheiden und zu identifizieren.

Für ältere Entwicklungsperioden der Stadt ist eine spontane, behördlich nicht regulierte Entstehung von Urbanonymen typisch. Da die Namen eine Identifizierungs-Orientierungsrolle spielten und ihr wortwörtliches Ziel darin bestand, das benannte Objekt übersichtlich zu charakterisieren, sind die Benennungen entsprechend den charakteristischen Merkmalen und Eigenheiten sowie nach lokalen Spezifika entstanden.

Der älteste Teil der Stadt ist der Marktplatz, der bis 1918 *Marktplatz (Námestie)* oder *Hauptmarktplatz (Hlavné námestie)* hieß. Aus dem 15. Jahrhundert ist die Erwähnung einer Straße in der Vorstadt erhalten geblieben – die *Hottergasse*.

Die im 16. und 17. Jahrhundert aus Stein gebauten Stadtmauern umgaben mit einem System von Stadttoren die Stadt bis zum 19. Jahrhundert. Eine wichtige Quelle zur Kenntnis ihrer Terminologie sind die Blätter aus dem sogenannten Strahover Skizzenbuch von Johannes Willenberg aus dem Jahr 1599. Gemäß der beigefügten Legende befanden sich damals in der Stadt Tore mit den Namen *Untertor* und *Obertor*. Gemäß der Beschriftung auf der von dem Kupferstecher G. Bouttats angefertigten Stadtansicht von Zvolen aus dem Jahr 1676 hatten die Stadttore folgenden Namen: „*Porta di Karpfen*“, „*Porta di Neusol*“, „*Porta*

Nuoua“, „Porta picciola“, „Porta uechia“. Im 19. Jahrhundert nannte man die Tore volkstümlich: „Hronská, (Graner Tor), K mädokýši (Tor zur Mineralquelle), Pod zámkom (Tor unterm Schloß)“ und „Horná pri zámku (Obertor beim Schloß)“.

Nach den Quellen des 19. Jahrhunderts hießen die ältesten, im historischen Zentrum und seiner unmittelbaren Umgebung gelegenen Straßen wie folgt: *Fortňa (Pfortengasse)*, *Smrtná ulica (Todesgasse)*, *Hronská ulica (Graner Gasse)*, *Kúpelná ulica (Badgasse)*, *Farská ulica (Pfarreigasse)*, *Prostredná ulica (Mittelgasse)*, *Tehelná ulica (Ziegelgasse)*, *Hrnčiarska ulica (Töpfergasse)*, *Môťovská ulica (Matthiasgasse)*. Motivation für diese Benennungen war vor allem Lage und Orientierung eines Ortes oder die Anwesenheit von kirchlichen oder weltlichen Bauten in einer Straße.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts begannen mit dem Aufkommen der Mode, Straßen und öffentliche Plätze nach Persönlichkeiten zu benennen, die historischen Urbanonyme aus dem Stadtzentrum zu verschwinden. Zu umfassenderen Namensänderungen kam es im Rahmen der gesellschaftspolitischen Entwicklung um die Jahre 1867, 1918 (Abb. 4), 1938, 1945 und 1989. Diese Änderungen bewirkten, daß die ursprünglichen Namen aus dem historischen Stadtkern getilgt und allmählich durch Namen ersetzt wurden, welche Persönlichkeiten ehrten, die zwar für den politischen Geist der jeweiligen Epochen verantwortlich waren, jedoch mit der Stadt und ihrer Vergangenheit oftmals in keinem Zusammenhang standen.

In den sechziger Jahren des 20. Jahrhunderts begann sich der Grundsatz durchzusetzen, daß die Namen des mittelalterlichen Areals der Stadt auch unter Denkmalschutz gehören, da sie mit den Anfängen der Stadt und ihrer Entwicklung zusammenhängen. Unter dem Einfluß dieses Grundsatzes ging man in den historischen Zentren einiger Orte dazu über, die ursprünglichen Namen zu erneuern.

Die gegenwärtigen Urbanonyme von Zvolen weisen leider nur sehr wenige ursprüngliche Namen auf, und im historischen Zentrum überwiegen – auch im Hinblick auf seine Wandlung – neuere Benennungen.

Deutsch von Bernd Magar

